

IM07

INFORME MENSUAL

NÚMERO 414 | JULIOL-AGOST 2017

ENTORN ECONÒMIC I FINANCER

MERCATS FINANCERS

*Política monetària emergent i condicions
macroeconòmiques internes*

ECONOMIA INTERNACIONAL

*Riscos emergents: un còctel de Reserva
Federal, primeres matèries i política*

UNIÓ EUROPEA

Polarització de l'ocupació a la zona de l'euro

ECONOMIA ESPANYOLA

La resolució del Banc Popular

DOSSIER: A LA RECERCA DE LA FELICITAT

És vostè feliç? La felicitat i l'ésser humà

Benestar, economia i percepcions

Com comparar el benestar entre països?

*Els diners no donen la felicitat, però ajuden
a aconseguir-la?*

A LA RECERCA DE LA FELICITAT

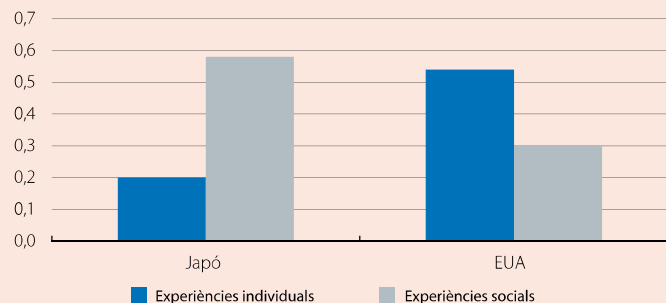
És vostè feliç? La felicitat i l'ésser humà

Tenint en compte que aquest *Informe Mensual* surt publicat en plena temporada d'estiu, és molt possible que vostè, amic lector, l'estigui llegint mentre gaudeix d'unes (molt merescudes, d'altra banda) vacances. Però entre bany i bany, quin millor moment de l'any que aquests dies llargs i relaxants per reflexionar sobre la felicitat i la seva importància, tant per als individus com per a la ciència econòmica? En aquest primer article del Dossier, analitzarem el concepte de felicitat amb un enfocament microeconòmic, és a dir, centrant-lo en l'individu. I és que, quan ens preguntem si som feliços, primer cal aclarir què entenem per felicitat i com mesurar-la. Aquestes qüestions, tot i que poden tenir un punt filosòfic, són claus, ja que la raó de ser de la ciència econòmica és millorar les condicions de vida dels individus.

Per començar, la literatura distingeix entre tres tipus de felicitat: la satisfacció vital, el benestar emocional i el benestar eudemònic. La satisfacció vital fa referència a l'avaluació de la vida en conjunt. L'indicador de referència per mesurar-la és l'escala de Cantril: es pregunta als individus on es col·locarien en una escala del 0 al 10, on el nivell 0 representa la pitjor vida possible i el nivell 10, la millor. El benestar emocional, per la seva banda, fa referència a les emocions i als estats anímics que senten les persones en el dia a dia, com plaer, tristesa, ràbia o estrès. Es mesura amb el mètode de reconstrucció diari, desenvolupat pel psicòleg israelià i nobel d'Economia Daniel Kahneman: es fa pensar les persones sobre les experiències viscudes el dia anterior i se'ls demana que les classifiquin en positives o negatives. Finalment, el benestar eudemònic¹ se centra en quin és el significat i l'objectiu de la vida i es pregunta si cada individu ha assolit la qualitat de vida que li correspondria d'acord amb el seu potencial. Recentment, els economistes han començat a parar més esment a aquest tipus de felicitat, tot i que és realment complicat mesurar-la. Aquestes distincions no són intrascendents, ja que Kahneman i un altre economista premiat, Angus Deaton, mostren que, als EUA, l'increment de la renda sempre augmenta la satisfacció vital, però, en canvi, quan les persones tenen una renda superior a 75.000 dòlars, rebre més diners té un impacte nul sobre el benestar emocional (per a una anàlisi exhaustiva de la relació entre renda i felicitat, vegeu l'article «Els diners no donen la felicitat, però ajuden a aconseguir-la?», en aquest mateix Dossier).

La felicitat i els factors culturals: EUA versus Japó

(Correlació entre les emocions positives i el tipus d'experiències) *

Nota: * La correlació entre les dues variables se situa entre -1 i 1 i mesura el seu grau de relació lineal; una correlació d'1 correspon a una relació lineal positiva perfecta i una correlació de 0 correspon a una relació lineal nul·la. Al gràfic, les correlacions s'obtenen preguntant a una mostra de 913 estudiants nord-americans i japonesos sobre les experiències diàries viscudes durant el curs acadèmic i sobre si aquestes experiències s'associen a emocions positives o negatives.

Font: CaixaBank Research, a partir de Kitayama, S., Markus, H. R. i Kurokawa, M. (2000), «Culture, Emotion and Well-being: Good feelings in Japan and the United States», *Cognition & Emotion*.

Una limitació important dels diferents indicadors subjectius de felicitat és que la felicitat, en qualsevol de les seves tipologies, és un concepte relatiu molt influït per factors culturals. Així, segons els psicòlegs Uchida, Norasakkunkit i Kitayama, als països occidentals, la felicitat es defineix en termes de fites personals i la meta final és maximitzar el nombre d'experiències positives. En canvi, a Àsia, la felicitat emfatitza altres aspectes, com la connexió interpersonal amb la resta d'individus. En un influent article,² els psicòlegs Kitayama, Markus i Kurokawa mostren empíricament aquestes diferències comparant els EUA i el Japó: als EUA, les emocions positives (felicitat, eufòria, relax...) estan molt correlacionades amb fites individuals, mentre que, al Japó, les emocions positives estan molt correlacionades amb experiències de caràcter social, com les relacions amb els amics. Així i tot, més enllà de com els factors culturals afecten la concepció de la felicitat dels individus, hi ha una abundant literatura que documenta una correlació positiva entre la felicitat declarada en enquestes i els mesuraments més objectius de felicitat, com les vega-

des que una persona somriu, les expressions facials, els indicadors de salut, les estadístiques de suïcidis o certes mesures físiques d'activitat cerebral.³

Un cop explicats els diferents tipus de felicitat i les complicacions inherents al seu mesurament, és moment de reflexionar sobre què ens fa feliços. Deaton i Kahneman han dut a terme una suggeridora comparativa entre els factors associats a la satisfacció vital i al benestar emocional als EUA. En la seva anàlisi, aquests autors conclouen que la renda i l'educació estan més relacionades amb la satisfacció vital, però, en canvi, la salut física i la solitud van més lligades al benestar emocional. A més a més, existeix una proluxa literatura sobre els factors correlacionats amb la satisfacció vital, tot i que és molt difícil obtenir relacions de causa-efecte,

1. Eudemonia o plenitud de ser és una paraula grega clàssica que significa literalment «florida humana».

2. Vegeu Kitayama, S., Markus, H. R. i Kurokawa, M. (2010), «Culture, Emotion and Well-being: Good Feelings in Japan and the United States», *Cognition and Emotion*.

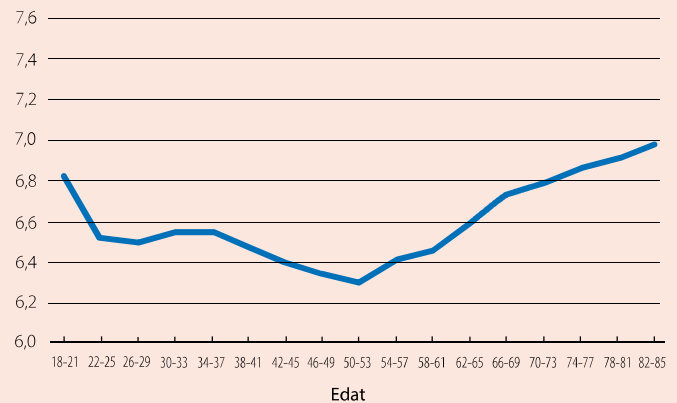
3. Per a més detalls, vegeu Ferrer-i-Carbonell, A. (2001), «Economia de la felicitat», Els Opuscles del CREI.

ja que és possible que sigui la felicitat la que tingui un impacte positiu sobre altres variables, i no a l'inrevés. Sigui com sigui, s'han obtingut alguns resultats força interessants. Per exemple, estar aturat és un dels factors que té una relació negativa més intensa amb la satisfacció vital, i l'efecte no s'esvaeix amb el temps, a diferència, per exemple, de les malalties cròniques.⁴ També hi ha estudis⁵ que, fins i tot, mostren que un nivell educatiu alt està negativament relacionat amb la satisfacció vital, possiblement perquè els efectes negatius resultants de la dificultat d'aconseguir les majors expectatives dels individus amb més educació superen els efectes positius de les oportunitats que ofereix aquesta educació.

Per entendre millor què és la felicitat, convé destacar que es tracta d'un concepte dinàmic, que depèn críticament del cicle vital. I és que, segons un seguit d'estudis realitzats per economistes de la talla de Blanchflower, Deaton o Oswald, als EUA i a molts països europeus, existeix una relació robusta en forma d'U entre la satisfacció vital i l'edat, relació que és independent de factors com la renda, la salut o la generació: la felicitat decreix fins que les persones assoleixen el nivell més baix de felicitat a edats compreses entre els 40 i els 59 anys (la mitjana global és de 46) i, a mesura que s'envelleix, torna a augmentar de forma sostinguda. S'han considerat diverses teories per explicar aquesta forma tan particular, i, pel que sembla, és una conjunció de raons econòmiques i psicològiques. D'una banda, s'ha argumentat que, en la mitjana edat, és quan les persones gaudeixen de salaris més elevats i ho aprofiten treballant molt per estalviar per a la jubilació. De l'altra, s'ha dit que les persones més grans no es preocupen tant pel futur i valoren més els aspectes positius de la vida present. En qualsevol cas, aquesta evidència empírica té poderoses implicacions rellevants per a la política econòmica: les societats occidentals envelleixen, de manera que és possible que vegem un increment de la felicitat agregada de la societat. Fins i tot es pot anar un pas més enllà: com el benestar emocional està associat a una major longevitat,⁶ no és descartable que un augment de la felicitat, al seu torn, comporti un increment de l'esperança de vida.

La felicitat i el cicle vital als EUA

(Satisfacció vital en una escala del 0 al 10) *

Nota: * La satisfacció vital es mesura en una escala del 0 al 10, on 0 representa la pitjor vida possible i 10 la millor vida possible.

Font: CaixaBank Research, a partir de dades d'Stone, A., Schwartz, J., Broderick, J. i Deaton A. (2010), «A snapshot of the age of distribution of psychological well-being in the United States». *Proceedings of the National Academy of Sciences*

Tal com hem vist al paràgraf anterior, l'estudi de la felicitat pot tenir importants implicacions a nivell agregat. Un exemple paradigmàtic emergeix quan analitzem com la felicitat de les persones es trasllada als nivells agregats de capital social, entès com el conjunt de valors que permeten als membres de la societat confiar en el proïsme i treballar conjuntament. La clau és que el nivell de felicitat de les persones té implicacions per a la resta de la societat, atès que influeix en la manera de relacionar-se amb els altres i de com tractar-los. O, dit en l'argot econòmic, la felicitat individual va associada a externalitats que repercuteixen en la resta d'individus. En aquest sentit, hi ha diversos estudis acadèmics que documenten una relació positiva entre felicitat i capital social.⁷ Tot i que és difícil establir relacions causals (si ets més feliç confies més en els altres i cooperes més amb la societat o aquesta relació va en sentit contrari?), s'ha demostrat que els països amb desigualtats molt marcades en els nivells de felicitat pateixen un deteriorament important dels nivells de confiança social.⁸ En definitiva, partint d'un enfocament individual sobre la felicitat, i incorporant les externalitats resultants, arribem a resultats a nivell més agregat que poden tenir importants derivades per a l'anàlisi econòmica i per a millorar el grau de desenvolupament i de cooperació dels països (per a una anàlisi exhaustiva de la felicitat a nivell agregat, vegeu l'article «Com comparar el benestar entre països?», d'aquest mateix Dossier).

A tall de conclusió, la felicitat és un concepte molt ric i amb moltes arestes que se situa en una posició central de l'anàlisi econòmica. Dit això, és pertinent advertir als lectors perquè continuïn gaudint de les vacances i de la vida en general, que preocupar-se massa sobre si som feliços o no pot ser contraproductiu, ja que augmenta la probabilitat de patir decepcions i de ser infeliç, segons ha estudiat la famosa psicòloga de Berkeley Iris Mauss. Al capdavant, com va dir Buda, «no hi ha camí a la felicitat, la felicitat és el camí».

Javier Garcia-Arenas

Departament de Macroeconomia, Àrea de Planificació Estratègica i Estudis, CaixaBank

4. Vegeu Ferrer-i-Carbonell, A. i Van Praag, B. (2009), «Do people adapt to changing circumstances?», EPAG Working Paper.

5. Vegeu Clark, A. E. i Oswald, A. J. (1994), «Unhappiness and Unemployment», *The Economic Journal*.

6. Vegeu Steptoe, A., Deaton, A. i Stone, A. (2014), «Subjective wellbeing, health, and ageing», *Lancet*.

7. Vegeu Bjørnskov, C. (2003), «The Happy Few: Cross-Country Evidence on Social Capital and Life Satisfaction», *Kyklos Journal*.

8. Vegeu Goff, L., Helliwell, J. i Mayraz, G. (2016), «The Welfare Costs of Well-being Inequality», NBER Working Paper.

Benestar, economia i percepcions

Max Planck, nobel de Física el 1918 i considerat el fundador de la teoria quàntica, va dir que, «quan canvis la teva manera de veure les coses, les coses que veus canviaran». Estaran d'acord amb ell els seus compatriotes alemanys, o, si més no, així ho suggereix la curiosa experiència del Mundial de Futbol del 2006, ja que un estudi de Dohmen i coautors¹ mostra que una victòria de la selecció de futbol alemanya provocava una millora de la valoració subjectiva de la situació econòmica equivalent a un augment de sou d'uns 5.600 euros anuals. Malgrat que aquest grau de satisfacció potser no sorprendrà a les persones més aficionades al futbol, sí que és sorprenent que influeixi, i amb una magnitud gens menyspreable, en una mostra construïda per ser representativa de tota la població alemanya en edat de treballar. Però això il·lustra un aspecte fonamental de la vida humana i del benestar: les percepcions personals són determinants.

Errors de percepció en el benestar

(% de persones força o molt felices)

País	Massa baix	Discrepància	Massa alt	Percepció	Real
Canadà	-27			60	87
Països Baixos	-27			57	84
Noruega	-27,9			60	87,9
Austràlia	-28,7			53	81,7
Filipines	-31,4			58	89,4
Rússia	-32,3			41	73,3
Índia	-33,8			47	80,8
Perú	-36			40	76
Xina	-36,5			48	84,5
Colòmbia	-37,5			54	91,5
Sud-àfrica	-38,4			38	76,4
Montenegro	-38,6			46	84,6
Alemanya	-39			45	84
EUA	-40,6			49	89,6
Xile	-41,5			43	84,5
Turquia	-41,8			42	83,8
Tailàndia	-42			51	93
França	-42			41	83
Sèrbia	-43			34	77
Japó	-44,5			42	86,5
Regne Unit	-45			47	92
Espanya	-45,4			41	86,4
Argentina	-45,4			41	86,4
Suècia	-45,6			49	94,6
Singapur	-46			47	93
Hongria	-47,3			22	69,3
Polònia	-50,6			42	92,6
Mèxic	-51,3			43	94,3
Malàisia	-52			44	96
Brasil	-52			40	92
Hong Kong	-61,1			28	89,1
Corea del Sud	-66			24	90

Font: CaixaBank Research, a partir de dades d'Ipsos MORI, «Perils of Perception 2016».

20% (la real era del 6%), el nord-americà la situava en el 32% (real del 6%), el japonès en el 19% (real del 4%), etc.² Quelcom semblant s'observa amb els indicadors de crims. Com ho mostra el segon gràfic, als EUA, la taxa d'homicidis ha disminuït de forma sostinguda i ha passat d'una mica més de vuit homicidis per cada 100.000 persones el 1995 a una mica menys de sis homicidis per cada 100.000 persones el 2001 i fins a situar-se per sota dels quatre homicidis per cada 100.000 habitants el 2013. No obstant això, el percentatge de nord-americans que considerava que el crim havia augmentat va passar del 41% del 2001 al 64% el 2013.³

Com s'expliquen aquests errors de percepció? Contràriament a la forta racionalitat de l'individu que postula la teoria econòmica dominant, si més no en la seva versió més simple, el psicòleg Daniel Kahneman, nobel d'Economia del 2002, ens explica al seu *best-seller*, «Thinking, Fast and Slow», com les persones caiem de manera sistemàtica en biaixos cognitius que influeixen tant en la nostra percepció de la realitat com en la presa de decisions. Entre els factors que detalla Kahneman sobre el funcionament del cervell, n'hi ha tres que són especialment rellevants per a la percepció del benestar. En primer lloc, Kahneman ens mostra que, davant preguntes complexes, les persones busquem la resposta substituint-les per preguntes semblants però molt més senzilles. A més a més, no valorem les situacions en abstracte, sinó que ho fem en funció d'un punt de referència o àncora, com l'anomena

La importància de les percepcions és especialment marcada en l'estudi i en el mesurament de la felicitat. Vegem-ho amb tres exemples relacionats amb el benestar, amb l'atur i amb el crim. Com ha posat en relleu l'article «És vostè feliç? La felicitat i l'ésser humà», en aquest Dossier, els indicadors de benestar personal mesuren valoracions subjectives que depenen de les percepcions de cada individu. A més a més, en jutjar el nostre benestar personal, també valorem el benestar dels qui ens envolten. Però, com ho mostra el primer gràfic, cometem errors de percepció significatius que ens duen a subestimar, de manera sistemàtica, el benestar de la societat en què vivim. En concret, segons recollia Ipsos MORI el 2016, a Espanya el 86,4% de la població es considerava força o molt feliç; no obstant això, l'espanyol mitjà pensava que només el 41% dels espanyols es considerava força o molt feliç. El mateix succeeix amb altres determinants del benestar, com les condicions econòmiques o la seguretat personal. Per exemple, el 2014, l'espanyol mitjà estimava que la taxa d'atur se situava en el 46%, quan, en realitat, era del 25%. Això no és ni una casualitat ni és atribuïble a un pessimisme particular dels espanyols, ja que aquest biaix és comú a tots els països considerats: l'alemany mitjà situava la taxa d'atur en el

1. Vegeu Dohmen, T. et al. (2006), «Seemingly Irrelevant Events Affect Economic Perceptions and Expectations: the FIFA World Cup 2006 as a Natural Experiment», IZA Discussion Paper.

2. Ipsos MORI, (2014 i 2016), «Perils of Perception».

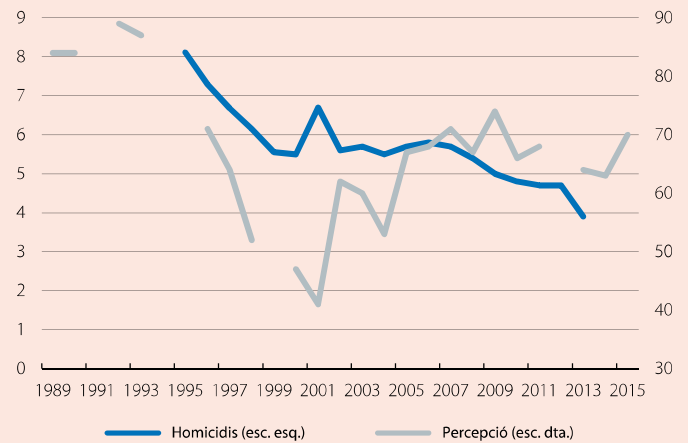
3. Vegeu Gallup (2014), «Most Americans Still See Crime Up Over the Last Year».

Kahneman, que apareix fresc en la nostra memòria. Vegem-ho amb un exemple. En un experiment,⁴ es preguntava a estudiants universitaris el seu nivell de felicitat. A alguns estudiants, immediatament abans, se'ls havia preguntat pel nombre de cites amoroses que havien tingut en l'últim mes. A uns altres també se'ls interrogava sobre les cites, però després de preguntar-los sobre la seva felicitat. S'imagina el lector els resultats? Doncs, mentre que, entre els membres del segon grup, no s'observava cap relació entre cites i felicitat, entre els primers, va aparèixer una clara relació positiva: els qui havien tingut més cites també indicaven que eren més feliços. La raó, ens diu Kahneman, és que respondre sobre la felicitat és molt més complex que quantificar el nombre de cites: tenir la xifra de cites present induïa a associar cites, al mateix temps que la pregunta fàcil i el punt de referència, amb felicitat. El mateix passava quan, en lloc de cites, es preguntava sobre la situació matrimonial o laboral.⁵

Crim i percepció

(Homicidis per cada 100.000 persones)

Persones que creuen que el crim augmenta (%)

Font: CaixaBank Research, a partir de dades de Gallup i de l'FBI.

El segon biaix destacat fa referència a com recordem les emocions. Què creu que valora més: tres dies de vacances a la platja o aquests mateixos tres dies amb dos d'addicionals però amb mal temps i sense gaudir del sol? Sembla que la segona opció no pot ser pitjor que la primera, veritat? La resposta no és tan senzilla, i és que Kahneman mostra que els records depenen de la intensitat de les emocions en el punt màxim i en l'últim moment d'experimentar-les, però no de la seva durada. Un altre famós experiment ho il·lustra nítidament.⁶ Una persona posava la mà en aigua molt freda (14 °C) durant 60 segons. Després, posava la mà durant 60 segons en aigua molt freda (14 °C, prou per ser dolorós) i 30 segons més en aigua només lleugerament menys freda (15 °C). Finalment, se li demanava que escollís quina experiència preferiria repetir: els resultats indiquen que el 80% dels qui van percebre un augment de la temperatura en el segon exercici (60 + 30 segons) preferia repetir aquesta opció, que *a priori* a tots ens semblaria la menys desitjable.

Finalment, una altra de les característiques de la nostra ment que destaca Kahneman és la ràpida capacitat d'adaptació a les noves circumstàncies, que explica que augmentos de la renda o marxar a viure a una regió amb un clima més temperat només tingui efectes temporals sobre el benestar. En aquest últim sentit, ens explica que, en una enquesta realitzada a estudiants de Califòrnia, Ohio i Michigan, no s'observen diferències significatives en el benestar subjectiu de les regions.⁷ No obstant això, l'enquesta també revela que tots els estudiants creuen que la gent és més feliç a Califòrnia. La raó, de nou, és que la pregunta «Quin nivell de felicitat té vostè?» és neutra, mentre que la pregunta «Creu que la gent és més feliç a Califòrnia?» evoca la idea d'una regió amb un clima agradable i esbiaixa la resposta.

Si l'obra de Kahneman ha estat fonamental per entendre millor el comportament individual, no podem acabar sense remarcar que les percepcions individuals tenen la seva translació a nivell agregat. Com ho explica Robert Shiller, nobel d'Economia, les persones busquem històries que ens ajudin a interpretar el món en què vivim.⁸ Aquestes narratives són construccions humanes, influïdes per les nostres percepcions personals, mesclades de fets, emocions i interessos que ens causen una impressió i ens serveixen per estimular les nostres preocupacions i les emocions dels nostres conciutadans. Quan es difonen, poden crear un nou punt de vista, un marc de referència que exercirà influència sobre les decisions i que pot arribar a tenir un impacte econòmic en si mateix. Per exemple, el mateix Shiller, amb Goetzmann i altres coautors,⁹ ha identificat que la probabilitat percebuda d'un *crash* financer per part d'inversors professionals està influenciada per notícies pessimistes en premsa, relacionades amb els mercats financers o amb esdeveniments aparentment irrelevants com petits terratrèmols a nivell local. Al capdavant, una recessió és un període en què la gent decideix gastar menys, continuar utilitzant béns antics en lloc de substituir-los per nous i ajornar l'inici de nous negocis o la contractació de treballadors: decisions personals que no solament depenen de l'estat de l'economia, sinó de com es valora la narrativa prevalent i de com és percebut individualment.

Adrià Morron Salmeron

Departament de Macroeconomia, Àrea de Planificació Estratègica i Estudis, CaixaBank

4. Vegeu Strack *et al.* (1988), «Priming and communication: Social determinants of information use in judgments of life satisfaction», *European Journal of Social Psychology*.

5. Vegeu Schwarz, N. *et al.* (1991), «Assimilation and contrast effects in part-whole question sequences: a conversational logic analysis», *Public Opinion Quarterly*.

6. Vegeu Kahneman, D. *et al.* (1993), «When Mores Pain is Preferred to Less: Adding a Better End», *Psychological Science*.

7. Vegeu Schkade, D. i Kahneman, D. (1998), «Does living in California make people happy? A focusing illusion in judgments of life satisfaction», *Psychological Science*.

8. Vegeu Shiller, R. (2017), «Narrative Economics», NBER Working Paper, a partir de la conferència presidencial impartida per Shiller al Congrés de l'American Economic Association el 7 de gener del 2017.

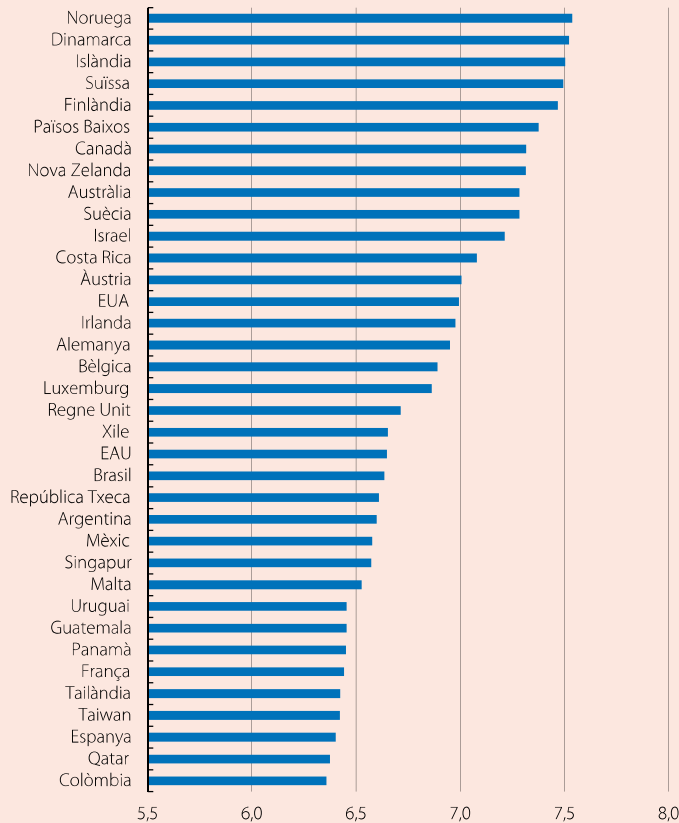
9. Vegeu Goetzmann, N. *et al.* (2016), «Crash Beliefs from Investor Surveys», NBER Working Paper.

Com comparar el benestar entre països?

Els països del nord d'Europa solen tenir fama de ser els més feliços del món. El 2017, l'Índex de Felicitat publicat pel Programa de Desenvolupament de les Nacions Unides va situar Noruega com el país més feliç del món i va treure del tron un altre país nòrdic, Dinamarca, que havia encapçalat el rànquing des del 2012, any en què es va publicar per primera vegada aquest índex.

Rànquing de l'Índex de Felicitat

(Escala de l'1 al 10)

Nota: El rànquing inclou els països classificats entre el lloc 1 i 36, i 10 és la millor puntuació.

Font: CaixaBank Research, a partir de dades del «World Happiness Report 2017».

Sense ànim d'infravalorar el *hygge*¹ escandinau, a alguns els pot sorprendre que els països nòrdics liderin el rànquing d'índex de benestar o que Espanya ocupi un modest lloc 34, lluny dels EUA i d'Alemanya (llocs 14 i 16, respectivament).² I és que comparar nivells de vida entre països no és una tasca senzilla. De fet, cap intent de mesurament de benestar ha quedat lliure de crítica, fins al moment.

L'Índex de Felicitat no és una excepció. Aquest índex, que es construeix a partir de qüestionaris en què cada persona avalua el nivell de felicitat entre 0 i 10, no té en compte, per exemple, que determinats països i cultures poden ser més feliços que uns altres, fins i tot sota la mateixa situació econòmica i social. En aquest sentit, un article de l'OCDE³ estima que l'impacte cultural pot explicar fins a 1,5 punts de la puntuació de l'1 al 10 que els individus reporten. En particular, els autors destaquen que l'impacte cultural és marcadament positiu als països nòrdics, als de parla anglesa i en alguns països llatinoamericans.

Al món acadèmic, un dels últims intents per construir un mesurament del benestar comparable entre països i en el temps prové de Jones i Klenow, que plantegen un indicador de benestar que incorpora, com a factors determinants, el consum, l'oci, la mortalitat i la desigualtat.⁴ Una de les novetats que planteja aquest indicador del benestar és que intenta ponderar els diferents elements que el componen en funció de les preferències del conjunt de ciutadans utilitzant dades microeconòmiques de 13 països.

El tercer gràfic, extret de l'article de Jones i Klenow, ens mostra que, malgrat que els països de l'Europa Occidental analitzats⁵ tenen, de mitjana, un PIB *per capita* al voltant del 67% del dels EUA, quan es té en compte el major temps d'oci, la major esperança de vida i els menors nivells de desigualtat dels quals gaudeixen aquests països europeus, la diferència amb els EUA s'escurça fins al punt que el nivell de benestar dels països europeus és només el 15% inferior al dels EUA. D'altra banda, l'article constata que el nivell de benestar dels països en desenvolupament és pitjor del que el seu PIB per capita suggeriria a conseqüència de la menor esperança de vida, del menor consum i de la major desigualtat.

Malgrat l'avanç que representa aquest article en el mesurament del benestar, cal esmentar que l'índex proposat per Jones i Klenow suposa que tots els països valoren els mateixos aspectes per ser feliços, una hipòtesi que, com s'ha comentat més amunt, no es compleix en la realitat. A més a més, tal com els mateixos autors reconeixen, el mesurament del benestar proposat no té en compte altres factors que també contribueixen al benestar de la població, com la qualitat del medi ambient, el crim, la llibertat política o l'altruisme intergeneracional.

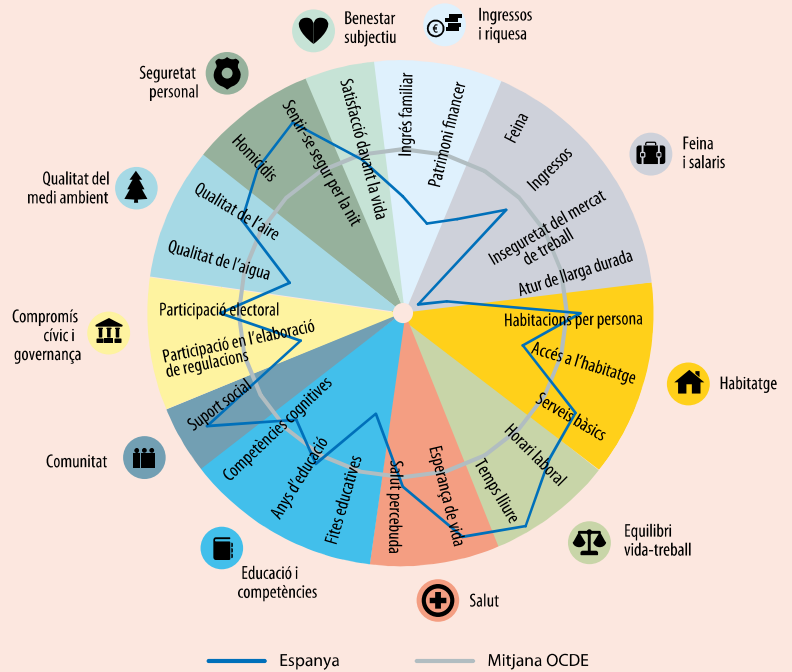
1. *Hygge* és un adjectiu danès associat al benestar personal generat a partir de les petites coses del dia a dia, com la calidesa de la llar i la cura d'un mateix i de l'altre.
2. Dades referents al període 2014-2016.
3. Vegeu Exton, C., Smith, C. i Vandendriessche, D. (2015), «Comparing Happiness Across the World. Does Culture Matter?», OECD Statistics Directorate Working Paper, núm. 62.
4. Vegeu Jones, C. I. i Klenow, P. J. (2016), «Beyond GDP? Welfare across Countries and Time», American Economic Review, vol. 106(9), p. 2.426-2.457.
5. L'article inclou el Regne Unit, França, Itàlia i Espanya.

En aquest sentit, l'Índex per a una Vida Millor (Better Life Index) publicat per l'OCDE es presenta com una altra iniciativa destacable, ja que amplia la gamma de factors que té en compte. En particular, l'índex considera 11 aspectes rellevants que influeixen en el benestar: habitatge, ingressos, feina, comunitat, educació, medi ambient, compromís cívic, salut, satisfacció, seguretat i equilibri vida-treball.

Quin pes s'atorga a cada factor? Idealment, com la felicitat no és un mesurament únic, els pesos de cada factor s'haurien d'obtenir a partir d'una enquesta representativa que estimés quins són els determinants més importants del benestar per a cada població, i és que la literatura acadèmica mostra que la importància dels determinants del benestar no ha de coincidir per força entre els països. Per exemple, per al cas de la desigualtat, Alesina *et al.* van estimar que, a Europa, la desigualtat té un major efecte negatiu sobre el benestar que als EUA.⁶

Conscients d'aquesta limitació, l'OCDE posa a disposició del públic una eina que permet ponderar el pes dels 11 factors que componen l'índex. Un senzill exercici ens mostra que, independentment dels pesos, els països nòrdics tendeixen a mantenir-se al capdavant del rànquing i que els canvis en els pesos produeixen, sobretot, canvis en la part mitjana i baixa del rànquing.

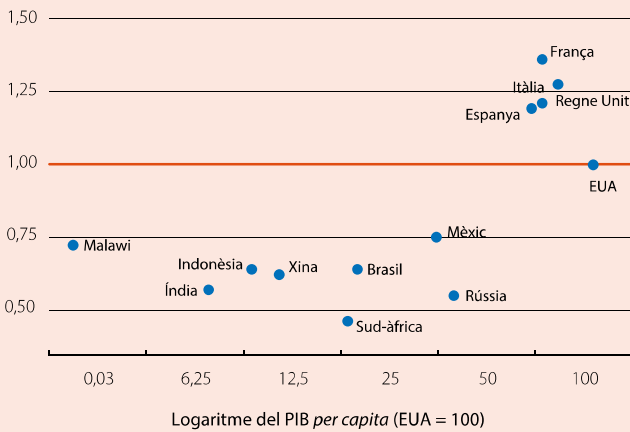
Benestar a Espanya

Nota: Els punts més allunyats del centre del gràfic mostren fortalesa relativa d'aquestes àrees.
Font: CaixaBank Research, a partir de dades de l'OCDE.

Benestar i ingressos entre països

(Ràtio entre benestar i ingressos) *

Nota: * Mesurament del benestar en termes de consum equivalent que incorpora com a factors determinants el consum, l'oci, la mortalitat i la desigualtat.
Font: Jones, C. I. i Klenow, P. J. (2016), «Beyond GDP? Welfare across Countries and Time», *American Economic Review*, vol. 106(9), p. 2.426-2.457.

A tall il·lustratiu, si el pes dels 11 indicadors és el mateix, Noruega encapçala el rànquing de l'índex, els EUA se situen en el lloc 9 i Espanya obté el lloc 19. Si, en canvi, atorguem la màxima importància a la salut, a l'educació i a l'equilibri vida-treball, que són els tres factors considerats més importants pels usuaris de l'Índex a Espanya i també als EUA i a Noruega,⁷ Dinamarca encapçalaria el rànquing (seguit de Noruega), els EUA baixarien fins al lloc 13 i Espanya es mantindria en el lloc 19.

En conclusió, malgrat que tots els mesurament del benestar presenten dificultats, els països nòrdics s'obstinen a treure sempre la millor nota i ens recorden que no hauriem de perdre'ls com a referència.

Anna Campos
 Departament de Macroeconomia,
 Àrea de Planificació Estratègica i Estudis, CaixaBank

6. Vegeu Alesina, A., Di Tella, R. i MacCulloch, R. (2004), «Inequality and Happiness: Are Europeans and Americans Different?», *Journal of Public Economics*, p. 2.009-2.042.

7. Aquests resultats estan basats en les respostes de 3.200 visitants al lloc web d'Espanya de l'Índex per a una Vida Millor, 1.600 visitants al lloc web de Noruega i 18.200 visitants al lloc web dels EUA, de manera que només són indicatius i no representen tota la població.

Els diners no donen la felicitat, però ajuden a aconseguir-la?

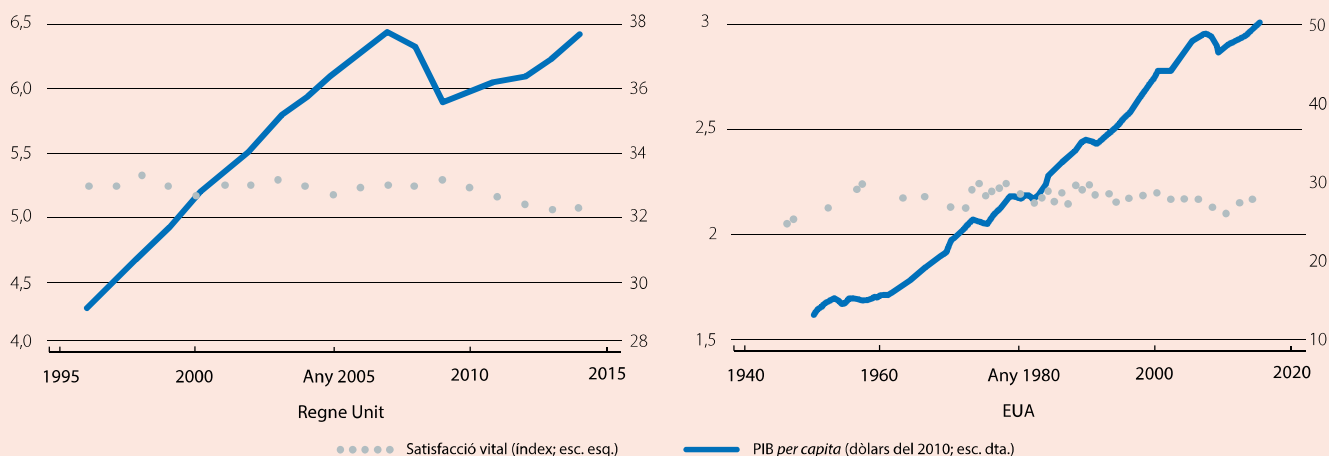
Quina és la relació entre la felicitat individual, el benestar dels ciutadans i el nivell de renda *per capita* dels països? Als cercles acadèmics, existeix un profund debat sobre aquesta qüestió, ja que l'objectiu últim de les polítiques econòmiques és maximitzar la felicitat o el benestar dels ciutadans (i, si és possible, el benestar dels d'avui i el dels del futur). A la pràctica, però, les decisions se solen prendre en relació amb els criteris de generació de renda (o riquesa), assumint que aquest és el millor instrument per aconseguir el màxim benestar dels ciutadans. Si la relació entre la renda i la felicitat és prou estreta, llavors, les decisions de política econòmica seran encertades.

El treball pioner en aquest àmbit de Richard Easterlin¹ mostra, en canvi, que l'increment del PIB *per capita* d'un país no va associat a un augment del nivell mitjà de la felicitat dels seus habitants.² Aquest resultat és conegut com la «paradoxa d'Easterlin», i, des que es va postular, ha generat una prolífica literatura que ha intentat corroborar o refutar aquest resultat. Generalment, els estudis sobre l'evolució de la felicitat d'un país al llarg del temps troben resultats que confirmen aquesta paradoxa. En concret, el mateix Easterlin, en una actualització del seu treball inicial,³ mostra que l'ingrés real *per capita* als EUA gairebé es va duplicar en el període 1973-2004, mentre que la felicitat mitjana es va mantenir estable. Aquest fenomen no és específic dels EUA, ja que el mateix resultat s'obté al Japó, un dels països desenvolupats on més ha augmentat l'ingrés real *per capita* des de la Segona Guerra Mundial, i també a la major part de països europeus.

D'aquests resultats, però, no s'hauria de concloure que els diners no importen. Una àmplia literatura documenta que, en un determinat moment del temps, sí existeix una relació molt estreta entre la renda i la felicitat, tant si la comparació es realitza entre països com si es fa entre individus d'un mateix país. La clau per reconciliar aquests resultats amb la paradoxa d'Easterlin rau en la referència temporal: la felicitat és un concepte subjectiu i relatiu, la qual cosa en dificulta el mesurament al llarg del temps, a mesura que canvien les circumstàncies personals i/o de l'entorn. Aquesta és una qüestió molt rellevant, i hi tornarem més endavant. Ara com ara, però, és important descriure detalladament la relació entre renda i felicitat, primer entre països i, a continuació, entre individus amb més o menys nivell de renda dins un mateix país i en un moment determinat.

La comparativa entre països revela que hi ha una relació positiva entre la renda *per capita* i el nivell mitjà de satisfacció vital entre països. En concret, Stevenson i Wolfers⁴ documenten una correlació de 0,79 entre les dues variables en una mostra de 155 països. Així mateix, consideren que aquesta relació és el que s'anomena log-lineal: 100 euros addicionals de renda tenen més impacte sobre la felicitat d'un país pobre que d'un país ric; en canvi, l'augment de la felicitat serà similar si es doblen els respectius ingressos.

PIB per capita i satisfacció vital a diferents països

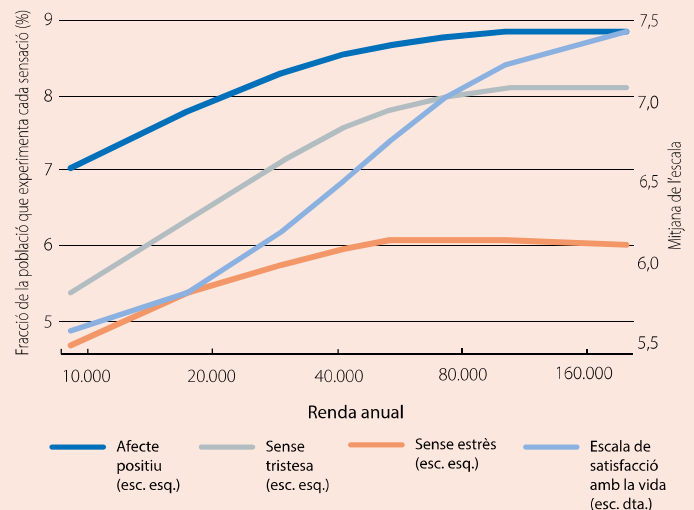
Font: Clark, Fleche, Layard, Powdthavee i Ward (2016).

1. Vegeu Easterlin, R. A., «Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence», a David, P. A. i Reder, M. W. (eds.), «Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz» (Nova York i Londres: Academic Press, 1974).
2. Noti's que la felicitat es mesura a partir d'un mesurament subjectiu en relació amb les respostes sobre la satisfacció amb la vida, com, per exemple, l'escala de Cantril. Vegeu l'article «És vostè feliç? La felicitat i l'ésser humà», d'aquest mateix Dossier, on s'explica amb detall el concepte de felicitat i el seu mesurament.
3. Vegeu Easterlin, R. A. (1995), «Will Raising the Incomes of All Increase the Happiness of All», *Journal of Economic Behavior & Organization*, 27(1), p. 35-47.
4. Stevenson i Wolfers (2013), «Subjective Well-Being and Income: is There Any Evidence of Satiation?», *American Economic Review, Papers & Proceedings*, 103(3).

La comparativa entre individus rics i pobres en un mateix país i en un mateix moment també revela una relació positiva entre renda i satisfacció amb la vida. Aquesta correlació ja va ser identificada per Easterlin el 1974 i, amb posterioritat, ha estat corroborada en múltiples estudis. Per exemple, Stevenson i Wolfers analitzen aquesta relació amb dades microeconòmiques (a nivell individual) en els 25 països més poblats del món i troben una tendència creixent en la satisfacció vital mitjana dels individus ordenats de menys a més segons el seu percentil de renda.

Alguns investigadors han postulat una versió modificada (o feble) de la paradoxa d'Easterlin basada en la idea que hi ha un punt de sacietat a partir del qual la felicitat deixa d'augmentar amb la renda. Aquesta hipòtesi implica que, a partir d'un determinat nivell de desenvolupament, la felicitat mitjana d'un país deixaria d'augmentar. Així mateix, en la comparació entre individus, l'impacte d'un augment de la renda seria nul a partir d'un cert llindar de renda. L'estudi d'Stevenson i Wolfers analitza aquesta qüestió amb deteniment, utilitzant diverses bases de dades i punts de sacietat diferents, i conclou que un augment proporcional de la renda produeix el mateix impacte sobre la felicitat d'un país o d'un individu, independentment del seu nivell de renda. La conclusió, per tant, és que no hi ha evidència que aquest punt de sacietat existeixi. Cal esmentar, però, que aquesta anàlisi mesura la felicitat en funció de la satisfacció vital. Kahneman i Deaton,⁵ en un estudi només per als EUA, diferencien entre la satisfacció vital i el benestar emocional, que fa referència a la qualitat emocional de les experiències diàries d'un individu. Mentre que la satisfacció vital mostra una relació clarament positiva amb la renda, el benestar emocional assoleix un nivell màxim al voltant dels 75.000 dòlars. Aquest resultat es troba per als tres mesuraments de benestar emocional analitzats i que fan referència a la intensitat i a la freqüència amb què els individus experimenten gaudi o alegria (afecte positiu), tristesa o preocupació, i estrès.

Renda, benestar emocional i satisfacció vital

Font: Kahneman i Deaton (2010).

Un cop revisats de forma més o menys exhaustiva els estudis que analitzen la relació entre felicitat i renda, el repte pendent és reconciliar els resultats empírics aparentment contradictoris que, d'una banda, revelen un augment de la felicitat amb la renda entre països i entre individus amb les comparacions temporals, que mostren que el nivell mitjà de felicitat d'un país es manté constant al llarg del temps malgrat el progrés econòmic experimentat. La resposta generalment acceptada a aquesta qüestió és que la valoració subjectiva que un fa del seu nivell de renda depèn de la seva situació en relació amb un grup de referència. És a dir, la felicitat no depèn del nivell absolut d'ingressos d'una persona, sinó de com es compara amb el d'altres persones (comparació social) o amb el seu propi passat (hàbits).⁶ Això, per construcció, limita la validesa de les comparacions al llarg del temps. La idea és molt intuïtiva: si la norma social de referència fossin les condicions de vida de fa 200 anys, possiblement tots ens situaríem avui dia en un graó molt més alt en l'escala de la satisfacció vital, ja que el nivell de vida mitjà d'avui supera amb escreix el dels més rics d'antany. Així, malgrat que un augment dels ingressos al llarg del temps té un impacte positiu sobre la felicitat, hi ha altres efectes indirectes que operen en sentit contrari. D'aquesta manera, l'efecte final observat és que la felicitat mitjana es manté relativament estable al llarg del temps malgrat el millor nivell de vida del qual gaudeix la societat.

A tall de conclusió, una valoració global que s'extreu dels estudis esmentats és que l'ús de mesuraments agregats de renda, com el PIB *per capita*, per guiar les decisions de política econòmica és lògic, tenint en compte que la relació entre renda i felicitat és generalment força estreta. De tota manera, cal reconèixer també les limitacions d'aquests mesuraments i la necessitat de tenir en compte altres determinants de benestar i de felicitat.

Judit Montoriol Garriga
 Departament de Macroeconomia, Àrea de Planificació Estratègica i Estudis, CaixaBank

5. Vegeu Kahneman, D. i Deaton, A. (2010), «High income improves evaluation of life but not emotional well-being», PNAS, vol. 107.

6. Vegeu Clark, A. et al. (2008), «Relative Income, Happiness and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles», Journal of Economic Literature, vol. 46(1).

